

Vrzal, Miroslav

Metal a akademické studium náboženství aneb proč by se religionistika měla o metal zajímat, se zaměřením na téma metal a satanismus

Sacra. 2017, vol. 15, iss. 2, pp. 7-32

ISSN 1214-5351 (print); ISSN 2336-4483 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/142123>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Metal a akademické studium náboženství aneb proč by se religionistika měla o metal zajímat, se zaměřením na téma metal a satanismus

Metal and the Academic Study of Religions or Why Should The Study of Religions Be Interested in Metal, or Focused on the Topic Metal and Satanism

Miroslav Vrzal, FF MU, Ústav religionistiky
e-mail: miroslav.vrzal@mail.muni.cz

Abstract

This text attempts to show that metal is an interesting research area not only for *metal studies* but also for the contemporary study of religions. It describes three main approaches to the study of metal (as a specific part of popular culture) and religion(s): 1) religions in metal 2) metal as a religion 3) public discussion about metal related to religion. All these approaches to the study of the relationship between metal and religion are specifically demonstrated in the area “metal and Satanism.”

Keywords

metal, popular culture, religion, religions in metal, metal as a religion, public discussions about metal related to religion, Satanism

Klíčová slova

metal, populární kultura, náboženství, náboženství v metalu, metal jako náboženství, veřejné diskuze o metalu, satanismus

Úvod¹

Metal a náboženství jsou dvě velice úzce propojené oblasti. Metal se totiž k náboženství často explicitně vyjadřuje a prvky z různých náboženských a spirituálních směrů přímo používá. Někteří z metalistů dokonce, ať už z recese, nebo vážně, hovoří o tom, že samotný metal je pro ně náboženstvím.² Na druhé straně se k metalu vyjadřují i četní náboženská představitelé a věřící jednotlivých

¹ Text vznikl v rámci projektu specifického výzkumu INTERVYR – Internacionalizace výzkumu v religionistice (MUNI/A/0873/2016), řešeného Ústavem religionistiky FF MU v roce 2017. Rád bych na tomto místě poděkoval Matoušovi Mokrému za cenné připomínky při finalizaci textu.

² Viz například přihlášení se 6242 lidí k heavy metalu jakožto náboženství v rámci britského censu 2011 (Voas, 2012), o kterém ještě bude v textu řeč.

církví či jiných náboženských organizací a skupin. A to i díky některým kontroverzím, které jsou s metalem spjaty³, včetně ofenzivních proklamací vůči některým náboženstvím – zejména křesťanství. Vzhledem k úzkému propojení metalu a náboženství by tak metal jakožto určitý druh hudby, ale i jako více než 50 let existující subkultura⁴, neměl unikat ani pozornosti religionistiky jakožto akademického studia náboženství.

Během posledního desetiletí lze zaznamenat doslova „boom“ akademického studia metalu (označovaného také jako *metal studies*). V rámci něj se také již objevila řada kvalitních prací (knih, kapitol i odborných článků), které se tématu metalu a náboženství ve větší či menší míře věnují. Za všechny lze například zmínit práce Keitha Kahn-Harrise (viz např. některé dílčí části jeho pro akademické studium metalu přelomové knihy *Extreme metal*, 2007), Kenneta Granholma (např. 2011; 2013) Asbjørna Dyrendala (např. 2008; 2014) nebo Marcuse Moberga (např. 2009; 2012; 2015).

Posledně jmenovaný Marcus Moberg, který se ve svém článku „Religion in Popular Music or Popular Music as Religion? A Critical Review of Scholarly Writing on the Place of Religion in Metal Music and Culture“ (2012) věnuje uchopení tématu metalu a náboženství v současné produkci akademického studia metalu, v tomto ohledu popisuje dvě základní orientace. První část badatelů a jejich textů se soustředí na téma „náboženství v metalu“, respektive na přítomnost a cirkulaci různých náboženských/spirituálních představ, koncepcí a idejí v metalové subkultuře a tvorbě metalových skupin. Druhá část badatelů pak nastoluje otázku uchopení samotného metalu (často ve funkcionalistické perspektivě) jakožto náboženství a zajímá se kupříkladu o to, jak je prostřednictvím metalových koncertů jakožto specifických rituálů – v paralele k náboženským obřadům – utvářena kolektivní identita metalových „věřících“ či náboženský prožitek. (viz Moberg, 2012)

V tomto článku se budu krátce věnovat oběma perspektívám v přístupu k tématu „metal a náboženství“, které popisuje Marcus Moberg. Jak se však budu také snažit ukázat, pro uchopení tématu „metal a náboženství“ je třeba brát v potaz ještě další důležitý pilíř. Tím je zaměření se na veřejnou debatu ohledně metalu. To koneckonců činili již pionýři akademického studia metalu Deena Weinstein (1991) a Robert Walser (1993) na počátku 90. let 20. století. Veřejná debata o metalu se totiž velmi často vyjadřuje k náboženským/spirituálním obsahům v metalu (zejména okultismu a satanismu) a vstupují do ní také různí náboženští představitelé, kteří se vůči metalu nějakým způsobem vymezují.

³ Kontroverze je totiž jedním z důležitých prvků metalového diskurzu (viz Hjelm, Kahn-Harris & LeVine, 2011).

⁴ V této práci se budu držet označení „subkultura“, které v sobě nese určité ohraničení vůči jiným subkulturám či dalším vnějším uskupením a také více vyhraněnou identitu (Kolářová, 2011: 16), než jak je tomu u dnes často používaného pojmu „scéna“ (ten používá např. i Kahn-Harris, 2007). Pojem „scéna“ naopak klade důraz na fluiditu jednotlivých scén i identit. Na druhou stranu (i z mé zkušenosti) plyne, že část (nejen) metalové subkultury se proti označení „subkultura“ vymezuje jako vůči něčemu pejorativnímu, co evokuje podřadnou, respektive méněcennou kulturu. V tomto světle vidím jako smysluplné i používání označení „metalová kultura“ jakožto svébytná kultura přidružená k určité formě populární kultury (viz Moberg, 2012: 115), vyznačující se svým systémem znaků a jejich významů (viz popis kultury Geertz, 2000).

V rámci širšího tématu „metal a náboženství“ se budu zaměřovat zejména na dílčí téma „metal a satanismus“⁵. Důvodem je to, že metal v rámci své subkulturní identity hojně používá okultní diskurz (většinou však bez hlubšího zájmu o okultismus) a často operuje i s různými satanistickými symboly⁶, estetikou a vyjádřeními, na nichž řada (zejména blackmetalových) skupin zakládá svůj projev, přičemž někteří metalisté (i když jde o menšinu) se také k různým formám satanismu hlásí (viz Vrzal, 2015). V poslední zhruba dekádě a půl dokonce můžeme zaznamenat tzv. „okultní obrat“ v metalové subkultuře, jak jej nazval Kennet Granholm. Podle Granholma (2013) se v této době mnohé skupiny snaží okultní diskurz (i se satanistickými aspekty) brát více vážně ve smyslu snahy proniknout do různých temných okultních nauk a praxe, s čímž spojují právě i metalovou hudbu a její produkci. To se týká i koncertů, které jsou někdy samotnými hudebníky považovány přímo za rituály, kde dochází ke spojení s temnými silami včetně různých démonických bytostí. V tomto ohledu je tak možné hovořit dokonce i o určitém „znáboženštění“ části metalové scény (Granholm, 2013: 28; viz také Vrzal, 2015: 22–26). Satanistický diskurz také nabývá u některých (především blackmetalových) skupin, po předchozím obratu k pohanství (viz Vrzal, 2009, 2017), opět na popularitě. Netýká se to však jen blackmetalových skupin, ale i některých skupin jiných metalových žánrů. Dobrým příkladem může být dnes populární heavymetalová (s přesahem do dalších žánrů jako occult či progressive rock atd.) skupina Ghost s řadou satanistických prvků ve vizuální i lyrické tvorbě. Satanistické prvky však můžeme nalézt také třeba v současném horror-core, který prolíná metalovou a hip-hopovou subkulturu (viz v ČR např. Řezník).⁷ „Metal a satanismus“ se tak znovu stává důležitým tématem jak pro badatelskou orientaci soustředěnou na oblast „náboženství v metalu“, tak i pro badatelské přístupy, které řeší téma „metal jako náboženství“.

Stejně tak je důležité téma „metalů a satanismus“ i ve veřejné diskuzi o metalu, kterou do jisté míry (znovu)formuje. Spojování metalu se satanismem bylo ve veřejných debatách silně přítomné od jeho počátků. Někdy, například v USA

⁵ Otevřeme-li prakticky jakoukoliv (nejen) odbornou knihu o satanismu, najdeme zde buď přímo celou kapitolu, nebo alespoň několik vět ke spojení metalu a satanismu. Satanismus je totiž určitou dílčí součástí metalové hudby a subkultury. Významný badatel na poli satanismu Massimo Introvigne (2016: 3) pak vymezuje satanismus jako uctívání postavy, která je v Bibli označovaná jako Satan nebo Lucifer, organizovanými skupinami alespoň s minimální hierarchií prostřednictvím rituálních a liturgických praktik. Jde nicméně o poměrně úzkou definici, která v zásadě vychází z představy satanismu jakožto hierarchické „(anti)církve“ s vlastní liturgickou praxí a také určitým statusem členství, což například prakticky vylučuje individuální satanisty, jež nejsou součástí žádné organizace. Oproti Introvignemu se tak kloním spíše k širšímu pojetí satanismu jako jakéhokoliv myšlenkového proudu, víry, ideologie, životního stylu či umění vztahujícímu se pozitivně k nějaké koncepci Satana (ať už zde Satan může znamenat cokoliv), která zde zároveň tvoří ústřední prvek. V tomto ohledu používám emické definování satanismu. Tedy každý, kdo se považuje za satanistu, je satanistou. I neorganizovaná a nějak explicitně nepromyšlená forma satanismu je tak stejně relevantní jako jiné formy satanismu, ač jsou třeba organizované a s propracovanou naukou. Nelze totiž z perspektivy religionistiky hovořit o tom, kdo je více satanista a kdo méně.

⁶ Mezi nejčastější patří pentagram špicí dolů, obrácený kříž a číslo 666 (Peterson, 2005: 444–446).

⁷ V posledních letech se navíc metal velmi dynamicky rozvíjí, přičemž pokud se podíváme například na Českou republiku, tak můžeme říci, že zde metal zřejmě zažívá svůj další zlatý věk. O tom svědčí například vyprodané festivaly jako *Masters of Rock* nebo *Brutal Assault*, úspěšný návrat různých metalových „legend“ jako například (původně) blackmetalových Master's Hammer i nový zájem mladé generace o různé formy metalu nebo spřízněných stylů (např. zmiňovaný horror-core).

v 80. a v první polovině 90. let, dokonce nabývalo rozměrů morální společenské paniky, kterou provázela široká (i politická) diskuze o nebezpečnosti metalu (viz Moberg, 2012: 114; Walser, 1993: 137–174). Tato diskuze se pak v poslední době reiteruje, a to v globálních podmínkách. V souvislosti s tím, jak metal jakožto dnes již globální subkultura zapustil kořeny i v jiných částech světa (např. i v některých arabských zemích), se totiž i zde odehrávají veřejné diskuze, ve kterých je metal spojován se satanismem, a to většinou s negativními konotacemi jakožto hrozba pro jednotlivce či společnost/stát. V textu bych se také rád krátce zaměřil na to, proč je pro veřejnou debatu na téma „metal a satanismus“ zajímavé religionistiku sledovat a snažil se nastolit otázky ohledně toho, co nám může tato debata říci nejenom o metalové subkultuře samotné, ale i o společnostech, kde tyto debaty probíhají, a to i v kontextu současné globalizace, jíž je rozšíření metalu po celém světě také projevem.

Metal studies

O akademickém proudu *metal studies* je slyšet zejména v posledních 5 letech. *Metal studies* mají pochopitelně svou historii, představitele a dnes již i instituce. O nějakém širším akademickém zájmu o metal nemohla být nicméně až do sklonku minulého tisíciletí příliš řeč, a to i přes to, že studium subkultur mělo již bohatou tradici. Metal byl však do velké míry badateli na poli subkultur (až na určité výjimky jako například Weinstein, 1991; Walser, 1993) spíše ignorován, což je možná také jeden z důvodů, proč posléze došlo k současnému boomu *metal studies*, projevujícimu se značným nárůstem badatelských prací na poli metalu.

Studium hudebních subkultur, které zaznamenalo rozmach zejména v souvislosti s působením birminghamského *Centra pro současná kulturní studia* (angl. „Centrum for Contemporary Cultural Studies“, zkráceně CCCS) v 70. letech, se totiž dříve více orientovalo na jiné subkultury, jakými byly zejména skinheads, punk a techno. Jedním z klasických děl spojených s přístupem CCCS je například kniha od Dicka Hebidge (2012 [1979]) *Subkultury a styl*, kde autor popisuje subkulturní styl (zejména teddy boys, mods a rockerů, skinheadů a punků) jako způsob rezistence proti „dominantní“ kultuře (viz také Daniel, 2016: 15–16). Birminghamská škola byla následně podrobena kritice např. ze strany post-subkulturalistů, kteří zdůrazňovali více než vzdor subkultur vůči dominantní kulturní a politické hegemonii fluiditu jednotlivých stylů a identit (viz např. Muggleton, 2000), přičemž se snažili také nahradit pojem „subkultura“ např. pojmem „scéna“. K post-subkulturalistům lze řadit i jednoho z klíčových autorů metalových studií Keitha Kahn-Harrise, který pojem „scéna“ používá i v souvislosti s extrémním metalem (viz např. Kahn-Harris, 2007).

V českém prostředí je dosud ohledně hudebních subkultur velký deficit akademické produkce, i když zde již vyšly některé články a knihy, které se subkulturám věnují. Jednou z nich je publikace Josefa Smolíka (2010) *Subkultury mládeže: Uvedení do problematiky*, která se přehledově věnuje jednotlivým subkulturám – i metalu.⁸ Další důležitou publikací je kniha *Revolta stylem*:

⁸ Kniha pak vyšla nedávno znovu v přepracované a doplněné verzi jako *Subkultury mládeže: Sociologické, psychologické a pedagogické aspekty* (Smolík, 2017).

Hudební subkultury mládeže v České republice, jejíž editorkou je Marta Kolářová. Kniha je sborníkem jednotlivých studií autorů, které jsou postavené na vlastním terénním výzkumu v rámci vybraných subkultur v ČR (skinheads, techno, hip-hop, punk). Tato kniha nicméně bohužel metal rovněž ignoruje. Je také třeba nezapomenout na publikaci Ondřeje Daniela (2016) *Násilím proti „novému biedermeieru“: Subkultury a většinová společnost pozdního státního socialismu a postsocialismu*, která se v jedné z kapitol metalu (zejména však black metalu) jako význačné české hudební subkultuře explicitně věnuje.⁹ Další publikace, které se metalem zabývají v rozsahu několika kapitol, lze nalézt například v produkci bezpečnostních studií v souvislosti s radikalismem a extremismem, a to zejména s tím krajně pravicovým (Mareš, 2003; 2005; Kupka, Laryš & Smolík, 2009).¹⁰ Co se týče, badatelské produkce zaměřené přímo na metal, tak ta je v českém prostředí zatím poměrně mizivá, i když někteří čeští autoři publikovali k metalu několik odborných článků, např. Vrzal (2009; 2015; 2017), Vaněk (2010), Mokřý (2016).

V zahraničí mají metalová studia již širší publikační portfolio a bohatší historii (i když poměrně krátkou). K *metal studies*, přestože toto označení se začalo používat až později, položili základ zejména dvě (již výše citované) odborné knihy z počátku 90. let 20. století. První z nich je od socioložky Deeny Weinstein (1991) *Heavy Metal: A Cultural Sociology* a druhá pak od muzikologa Roberta Walsera (1993) *Running with the Devil: Power, Gender, and Madness in Heavy Metal Music*. Oba autoři se věnovali primárně heavy metalu. Jeho obsahy pak interpretovali víceméně jako neutrální post-moderní brikoláž hororových a fantasy obrazů, které nicméně odráží i některé problémy pozdně moderních kapitalistických společností. Další zásadní knihou pro studium metalu byla žurnalistická publikace *Lords of Chaos: The Bloody Rise of the Satanic Metal Underground* od Michaela Moynihana a Didrika Söderlinda (1998). Ta je založená na řadě rozhovorů s účastníky blackmetalové subkultury (zejména norské) první poloviny 90. let, z nichž se někteří podíleli na vypalování kostelů či různých násilných činech. Výrazným mezníkem pro akademické studium metalu pak bylo vydání knihy *Extreme Metal: Music and Culture on the Edge* od sociologa Keitha Kahn-Harrise (2007), který se v ní zabýval globální extrémní metalovou scénou a tím, jakým způsobem se zde dynamicky formuje a mění subkulturní kapitál, přičemž zde také rozvíjel koncept transgrese jakožto „hnacího motoru“ extrémního metalu. Kahn-Harris se pak stal jednou z hlavních tváří *metal studies*, což platí dodnes, i když v současnosti mají *metal studies* význačných tváří daleko více. Dnes také již existuje velké množství odborných publikací a studií k metalu od autorů z mnoha různých vědních disciplín.

Metal studies vznikly díky vzájemné komunikaci poměrně úzkého okruhu badatelů, kam patřil právě například Kahn-Harris či Brian Hickam, Niall Scott, Andy Brown, Jeremy Wallach (a další), kteří se začali věnovat akademickému studiu metalu a snažili se jej následně etablovat jakožto samostatný badatelský proud (viz Brown, Spracklen, Kahn-Harris & Scott, 2016: 8–10). *Metal studies* tak dnes díky tomu mají již své vlastní konference, z nichž první zásadní se odehrála

⁹ K metalu v období komunismu se krátce vyjadřuje například kniha Miroslava Vaňka (2010) *Byl to jenom rock'n'roll?: Hudební alternativa v komunistickém Československu 1956–1989*.

¹⁰ V kontextu bezpečnostních studií se v souvislosti s tématem satanismu a extremismu zaměřuje na metal, respektive hlavně na black metal, ve svém článku rovněž Suchánek (2003).

v roce 2008 v rakouském Salzburku (Wallach, Berger & Greene, 2011: 29).¹¹ V souvislosti s tím také vznikla asociace *International Society for Metal Music Studies* a také odborný časopis se zaměřením na studium metalu s názvem *Metal Music Studies*, který vychází od roku 2014 a jehož šéfredaktorem je jedna z dalších významných postav *metal studies*, Karl Spracklen.

Metal studies tak dnes tvoří internacionální multioborový badatelský proud, do něž se řadí autoři nejen na poli studia subkultur, ale i dalších oborů od sociologie, historie, kulturních studií, genderových studií, politologie až po muzikologii (Brown, Spracklen, Kahn-Harris & Scott, 2016). Jak ilustruje kniha *Metal Rules the Globe: Heavy Metal Music Around the World*, důležitými tématy v rámci *metal studies* jsou například metal a globalizace, modernita, gender, politika (včetně extremismu), metalové infrastruktury a hudební průmysl (Wallach, Berger & Greene, 2011). Jedním z důležitých témat *metal studies* je pak i metal a náboženství. V této oblasti se někteří autoři věnují metalu s ohledem na 3 hlavní monoteistická náboženství v podobě judaismu (viz např. Kahn-Harris, 2010), islámu (viz LeVine, 2008) a křesťanství (např. Moberg, 2015). Výrazný přínos lze však zaznamenat od autorů, kteří se věnují západnímu ezoterismu, jako je Kenneth Granholm (viz např. Granholm, 2011; 2013)¹², přičemž existuje řada textů, které se zabývají konkrétně metalem a pohanstvím (např. Weinstein, 2014; Vrzal, 2017) či metalem a satanismem (viz např. Mørk, 2009; Dyrendal, 2014; Introvigne, 2017).

Na následujících stránkách se budu snažit popsat tři základní orientace v uchopení tématu „metal a náboženství“ v produkci *metal studies* – konkrétně „náboženství v metalu“, „metal jako náboženství“, „veřejná diskuze ohledně metalu ve vztahu k náboženství“ –, přičemž se v tomto ohledu budu zaměřovat blíže právě na téma „metal a satanismus“.

Náboženství (satanismus) v metalové hudbě a subkultuře

Metal je v širším smyslu součástí populární kultury. A to nikoliv jako součást tzv. popové hudby jakožto dílčího hudebního stylu¹³, ale jako varianta subkultury a hudebního stylu populárního v globálním měřítku (viz Granholm, 2013: 6–7). Studium metalu je tak zároveň součástí pole studia populární kultury a vzhledem k tomu, že metal hojně používá různé náboženské/sprituální prvky, je také zajímavým polem pro studium náboženství v populární kultuře.

¹¹ Představitelé *metal studies* dokonce uspořádali 3. akademickou konferenci věnovanou metalu s názvem „Can I play with Madness?: Metal, Dissonance, Madness and Alienation“ v Praze v roce 2010, následovanou na tomtéž místě konferencí „Heavy Metal Generations“ o dva roky později (Brown, Spracklen, Kahn-Harris & Scott, 2016: 9). Obě konference se však bohužel obešly bez nějaké širší české odborné pozornosti a následného vlivu na tuzemskou akademickou obec. Tematizování českých *metal studies* tak v zásadě začíná až v roce 2017 se studentskou konferencí „Religiózní aspekty v metalové hudbě a subkultuře“ na závěr stejnojmenného kurzu, který jsem v té době vedl na Ústavu religionistiky (ÚR) na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity. Vznikla zde také myšlenka pořádat na ÚR v Brně odborné konference ohledně metalu každý další rok a také založit *Czech Metal Studies* jakožto volné sdružení českých, případně i slovenských badatelů, kteří by se akademickému studiu v ČR programově věnovali.

¹² Kennet Granholm je pro zajímavost sám metalovým hudebníkem, který působí ve skupině Saturnalia Temple.

¹³ Metal (podobně však i jiné hudební subkultury) sám sebe vůči popové hudbě staví do kontrastu, čímž se snaží vymezovat vůči „mainstramové“ hudbě a kultuře.

Jak uvádí Moberg, odborné studie spadající do oblasti studia náboženství v populární kultuře charakterizuje zaměření na přítomnost náboženských témat, idejí, symbolů, obraznosti, jazyka atd. v různých formách populární hudby a s nimi souvisejících kulturách. Většinu existujících studií vztahu mezi metalem a náboženstvím lze charakterizovat právě tímto přístupem, který se koncentruje zejména na způsoby, jakými jsou náboženská/spirituální témata přítomná v textech nebo estetice dílčích metalových skupin, sub-žánrů nebo žánru jako celku. Moberg pak hovoří o zaměření těchto studií jako o studiu „náboženství v metalové hudbě a kultuře“. (Moberg, 2012: 115)

Autoři, kteří se věnují náboženství/spiritualitě v metalu, pak poměrně často odkazují na práce Christophera Partridge a jeho koncept okultury¹⁴. Ten okulturu popisuje jakožto široké kulturně-náboženského pole, kde se vyvíjí a mixují různé proudy alternativně spirituálních idejí a praxí, které se zároveň výrazně prolíná s populární kulturou (viz Partridge, 2004; 2005). Partridge (2004; 2005) hovoří rovněž o okulturním cyklu, kdy je na jedné straně populární kultura napájena okulturou, na druhou stranu je okultura napájena populární kulturou. To mimo jiné znamená, že populární kultura se také podílí na utváření náboženských/spirituálních identit, což na příkladu satanismu ukazuje např. Dyrendal (2008), když popisuje, jakou roli při satanistické socializaci sehrávají filmy, knihy a hudba – zejména právě ta metalová (viz také Vrzal, 2015: 13).

Metal výrazně čerpal zejména z tzv. temných okulturních prvků, respektive temné okultury, která podle Partridge vychází ze západní židovsko-křesťanské démonologie a jejího dualismu, kde proti sobě stojí síly dobra a zla, přičemž strana zla se zde stává s kontrakulturním nádechem zároveň ikonickou (Partridge, 2005: 247–248; Partridge & Christianson, 2014: 13). Jak píše Moberg, metal byl vždy fascinován temnými náboženskými/spirituálními tématy, ať už šlo například o biblické apokalyptické vize, prvky z různých mytologií (zejména evropských pohanských), různé formy okultismu, pohanství a satanismu. „Temná témata“ se v metalu nicméně „točí“ také okolo motivů smrti, války, násilí, negativních sociálních a psychologických jevů, smutku, vyloučení či osamělosti (Moberg, 2009: 110; 2012: 114; Vrzal, 2015: 9).

„Temná témata“ tvoří jeden ze zásadních zdrojů metalové hudby a subkultury vůbec, což souvisí s diskurzem, jaký používala již koncem 60. let skupina Black Sabbath jako jeden z pilířů metalu. Black Sabbath totiž přinesli spolu s tvrdou hudbou i explicitně temné, hororové a okulturní prvky včetně používání satanistických symbolů, které zároveň napojili i na různá sociální témata jako válka, drogy a podobně. V takto nastaveném metalovém diskurzu pokračovaly i další generace metalových hudebníků.¹⁵ V rámci heavy metalu od konce 60. let až po 80. léta pak byly tyto prvky zároveň zasazovány do kontextu hororové a fantasy (pop)kultury, se kterou byl metal silně provázaný a výrazně z ní čerpal, což však také znamenalo, že tyto prvky (včetně těch satanistických) byly samotnými hudebníky brány poněkud s nadsázkou, i když s vědomím jejich potenciálu pro

¹⁴ Viz např. Moberg (2009).

¹⁵ I když se mnohé metalové skupiny věnují zcela jiným tématům a okulturní diskurz prakticky nikdy nepoužívaly nebo přestaly používat, různé okulturní prvky a satanistická symbolika již od počátku tvoří nedílnou součást metalové subkultury a její identity. (viz Vrzal, 2015: 7)

veřejnou kontroverzi, z čehož řada skupin také těžila. Situace se pak poněkud změnila s nástupem extrémního metalu (od konce 80. let), kdy došlo k radikalizaci části metalové subkultury a okultní/satanistické vyjádření se u určité části skupin stalo i způsobem explicitního vyjadřování antikřesťanských postojů a někdy i satanistické ideologie (Vrzal, 2015). Používání náboženských prvků – v tomto případě satanistických – v metalové subkultuře tak může mít tedy více významů, kterým se budu věnovat dále.

V některých případech jde o přímo deklarovanou spojitost mezi vyjádřením (symbolika, image, obsah textů a promluv na koncertech) skupiny a různými náboženskými/spirituálními obsahy, s nimiž se skupina ztotožňuje. Respektive zde dochází k explicitnímu provázání s idejemi a praxemi z různých náboženských/spirituálních proudů, na kterých se členové metalových skupin a jejich fanoušci podílí či se s nimi identifikují. Můžeme se zde kupříkladu setkat s odnožemi metalu alespoň částečně definovanými (respektive alespoň určitou částí samotných aktérů v daných polích) okolo určitého náboženského/spirituálního proudu. Typickým příkladem je pak pagan metal („pohanský metal“) nebo i křesťanský metal, i když i v rámci těchto hudebních směrů existuje diskuze, zda jsou dané žánry definovány spíše jen tematicky (bez nutného ideového ztotožnění se s tématem), nebo i ideologicky – například, že pagan metal je hudba pohanů, o pohanství, primárně pro pohany.¹⁶

Když se zaměříme na satanismus jako na jeden z proudů alternativní religiozity (respektive nových náboženských hnutí), tak v rámci celého metalového pole najdeme řadu skupin, jejich členů a také příznivců, kteří se k satanismu explicitně hlásí. To se pochopitelně týká především black metalu, který satanistický diskurz používá nejčastěji. Tito metalisté pak o sobě otevřeně hovoří jako o satanistech, za čímž však můžeme nalézt celou řadu forem satanismu. Lze se zde setkat i s teistickými pojetími Satana, kdy je Satan (případně Lucifer) vnímán jako reálná existence (božstvo či entita). Například duchovní otec norského black metalu Euronymous ze skupiny Mayhem prohlašoval:

I believe in a horned devil, a personified Satan. In my opinion all the other forms of Satanism are bullshit. (...) Satanism comes from religious Christianity, and there it shall stay. I'm a religious person and I will fight those who misuse His name. (Lahdenpera, 1993)¹⁷

Tvrdil také, že black metal by měl být satanistická hudba, jinak to není black metal (Lahdenpera, 1993). Podobně také podle kytaristy z význačné blackmetalové (rovněž norské skupiny) Gorgoroth, který se označuje jako Infernus, by black metal měla být primárně hudba pro satanisty: „Black metal is quite simply Satans

¹⁶ Viz např. vyjádření jedné z klíčových skupin pagan/folk metalu Arkona „... pagan metal is first of all based on ideological lyrics...“ (Kalinauskaite, 2014; Vrzal, 2015: 26)

¹⁷ Euronymův satanismus byl nicméně některými blackmetalisty zpochybnován jako póza (např. Vargem Vikernesem z Burzum, který byl jeho vrahem, viz Moynihan & Söderlind, 1998: 74). Obecně je třeba některá vyjádření blackmetalistů brát s určitou rezervou jakožto způsob budování „zlé image“, protože jsou někdy cíleně používána ve vyhroceném smyslu pro navyšování subkulturního transgresivního kapitálu a komunikace šokové hodnoty, což se někdy týká i různých rozhovorů pro média (viz Vrzal, 2017: 187).

music. It's in its essential form music for and by Satanist.“ (*English version of an interview with Infernus from Newsweek Poland*, n.d.) Svůj satanismus pak popsal následujícím způsobem:

I have a Gnostic Satanic understanding of my being in the world. I am a religiously devoted Satanist. This means I have a concept of God transcending every thought I think and every feeling I feel. In everyday life as well as in the function I have in the music business and the so-called “Black Metal scene”. To me Satanism represents a striving towards complete goodness and freedom. (Twilightheart, 2009)

Obr. 1. *Infernus z blackmetalové skupiny Gorgoroth.*

V posledních letech i s tzv. okultním obratem v metalové subkultuře (především té blackmetalové a deathmetalové), kdy řada skupin začala hovořit o vážném zájmu o okultismus (Granholt, 2013), pak dochází k tomu, že se lze setkat i s ezoteričtější zaměřenými metalovými skupinami, jejichž členové se nejen k satanismu explicitně hlásí a individuálně ho prožívají, ale jsou součástí i různých okultních (i přímo satanistických) organizací a řádů (viz Misanthropic Luciferian Order, který byl spojený se švédskou skupinou Dissection), jejichž myšlenky hlásají dále. Projevem tohoto trendu je i nárůst skupin, které se hlásí k variacím chaos-gnostického satanismu, odmítajícího tento svět, jenž je opovrhován a za nímž existuje bezčasový a multidimenzionální chaos, se kterým je možné se na cestě vlastní (temné) duchovní praxe spojovat nebo i přesunout se tam (Mokrý, 2016: 24), což zřejmě stálo i za sebevraždou Jona Nödtveidta ze švédské blackmetalové skupiny Dissection (viz Introvigne, 2016: 509; Vrzal, 2015: 24–25).¹⁸

¹⁸ Toto paradigma je mimochodem kosmologicky a ideově poměrně blízko k satanismu, který prezentuje Order of Nine Angles, jež je jednou z nejextrémnějších (a nejextremističtějších) forem satanismu (viz Senholt, 2012).

V rámci blackmetalů lze pochopitelně nalézt řadu skupin či jedinců, kteří se vztahují k nejrozšířenější formě satanismu – tzv. „racionalistickému satanismu“, který je někdy označován jako laveyovský, protože primárně vychází z díla zakladatele Church of Satan (vzniknuvší na konci 60. let 20. století), Antona Szandora LaVeye. Satan je zde symbolem (tedy ne existující bytostí, tak jak je popisována v křesťanském paradigmatu) svobody a síly člověka orientovaného na tento materiální svět, na vlastní cíle a úspěch v něm. Dobrým příkladem představitele tohoto pojetí může být Jiří Valter Big Boss z české blackmetalové skupiny Root.

Samozřejmě, že Satan s kopytem a rohami neexistuje. Je to jen symbol. Nějaký symbol musí být na začátku všeho. Může to být lžička, židle nebo šicí stroj, ale tady je to prostě Satan. Ze začátku se na něj asi upneš, ale když ti to pálí, tak pochopíš, že je to právě jen symbol, který ti pomůže jít dál, rozvíjet se...

(...)

Každý, kdo něčeho dosáhl, na sobě musel zapracovat. A to je myšlenka satanismu. Proto je podle mě satanista každý, kdo je úspěšný... (Škarda, 2008)

Na druhou stranu velká část blackmetalové subkultury laveyovský satanismus odmítá jako příliš teatrální (ve smyslu hraný a neautentický), komerční a „měkký“, což bylo typické zejména pro druhou vlnu black metalu první poloviny 90. let, nicméně ve význačné části black metalu to platí dodnes.

Nejen v rámci black metalu pak vystupuje i diskurz navazující na romantizaci Satana jako padlého anděla, který je zároveň heroickým rebellem vzdorujícím autoritářskému Bohu a jeho přívržencům. Satan je pak v různých variacích glorifikován jako heroická postava a jako určitý vzor s řadou superlativů. Jako příklad lze uvést úryvek z textu skupiny Ghost „He is“.

We're standing here by the abyss
 And the world is in flames
 Two star-crossed lovers reaching out
 To the beast with many names
 He is
 He's the shining and the light
 Without whom I cannot see
 And He is
 Insurrection, he is spite
 He's the force that made me be
 He is
 Nostro Dispater
 Nostr'Alma Mater
 He is
 (He is Lyrics, n.d.)

Satan je pak symbolicky spjat i se sociální revoltou proti stávajícímu společenskému řádu. I v návaznosti na satanismus jako způsob rebelie se pak setkáváme s formami satanismu (respektive satanistických vyjádření v textech, obraznosti a image, což nemusí automaticky znamenat ztotožnění se satanismem), které fungují jako diskurzivní transgrese společenských a kulturních norem, jak to na extrémním metalu ukazuje Kahn-Harris (2007), přičemž jde často o provokativní používání satanistických prvků (Moberg, 2012: 117).

Tato vyjádření jsou někdy nicméně přímo navázána na antikřesťanství (případně jsou namířena i proti dalším náboženstvím), protispoločenské postoje či jiné subversivní ideologie (viz Moberg, 2012: 117), používající satanistické výrazivo a symboliku jako způsob nepřátelského jazyka (kódu, který je jako nepřátelský čitelný pro toho, vůči komu se vymezuje), aniž by to přímo muselo znamenat inklinaci k satanismu jakožto vlastnímu „vyznání“. Viz například vyjádření bývalého zpěváka Gaahla ze skupiny Gorgoroth.

I usually explain, the word Satan is from hebrew religions and has nothing to do with my blood. I deny everything that comes from this semitic root. God has nothing to do with our race in any way. We use the word 'Satanist' because it is Christian world and we have to speak their language. To the world I am a satanist, which means resistance to everything that holds you down. Satanist is what wants to grow. But my language has no word for Satan in that manner. (Everburning, 2004)

Je však řada skupin, které používají symboliku a výrazivo satanismu ve spojitosti s různými obrazy zla, jakožto tzv. reaktivní satanismus, který v zásadě reiteruje křesťanské obrazy zla, které glorifikuje¹⁹ (viz Vrzal, 2015: 18–19; Dyrendal, Lewis & Petersen [2016: 5]), jednoduše jako formu šokové hodnoty (tím i jako způsob vlastního zviditelnění) či hororové zábavy bez nějakého explicitního spirituálního nebo ideologického pozadí, jak tomu bylo již u jedné z formativních skupin black metalu, britských Venom. „Look, I don't preach Satanism, occultism, witchcraft or anything. Rock and Roll is basically entertainment and that's as far as it goes.“ (cit. podle Moynihan & Søderlind, 1998: 13–14; viz také Vrzal, 2015: 19)

Satanismus v metalu je tedy vázaný zejména na black metal a částečně death metal (viz např. skupiny jako Behemoth či Deicide), kde jsou i různé satanistické texty rovněž poměrně běžnou záležitostí. Pro příklad lze uvést úryvek z jednoho z textů („O Father O Satan O Sun!“) od deathmetalové skupiny Behemoth:

Thou spiritual sun! Satan, thou eye, thou lust!
Cry aloud! Cry aloud!
Whirl the wheel, O my Father, O Satan, O Sun!
(BEHEMOTH LYRICS: album: “The Satanist” [2014], n.d.)

¹⁹ Viz např. úryvek z textu Armageddon švédské blackmeatlové skupiny Bathory, která byla jednou z formativních skupin black metalu 80. let. „Tonight we raise our cups, and toast in an angel's blood, Salute hell's victory, despise the words of God, Armageddon.“ (cit. podle Vrzal, 2017: 174)

Frontman skupiny Behemoth Nergal pak k tomu, co pro něj znamená Satan, uvádí:

To me, Satan stands for everything that is dear to me. I've always been very fond of independence and autonomy and freethinking and freedom and intelligence. Satan has always been a very strong symbol of all those values, so for me it's very natural to take his side. (Lawson, 2014)

I v jiných subžánrech metalu nicméně najdeme skupiny a jednotlivce, kteří se k satanismu explicitně hlásí. Jedním z nejznámějších metalových satanistů je dánský hudebník King Diamond, který je dlouholetým členem Church of Satan a veřejně se k tomu hlásí. Elementy laveyovského satanismu lze nalézt např. i u kontroverzního amerického hudebníka Marylina Mansona (Patridge, 2005: 248). Sympatie k satanismu však vyjadřují i mnozí další metaloví hudebníci, např. zpěvačka Alissa White-Gluz ze skupiny Arch Enemy, která sympatizuje rovněž s laveyovským satanismem (viz Havlena, 2017: 18–19).

Je však třeba říci, že co se týče přímé inklinace k satanismu, tak se rozhodně nejedná o majoritu metalistů, spíše výraznou menšinu. Satanistické prvky v metalu mají totiž primárně jinou roli než výslovné vyjadřování nějaké explicitně artikulované náboženské/spirituální identity. Plní totiž určitou funkci kulturního protestu, oslavy rebelie a individualismu, ale i zábavy. Mnohé skupiny se pak pomocí satanistických prvků snaží vytvářet specifickou hororovou atmosféru a odkazují se přitom na hororové filmy a literaturu. Cíleně tak vytváří v rámci své tvorby hororové divadlo s ďábelskými prvky, jak ilustruje například zmiňovaná skupina Ghost.

There is a blasphemous aura that surrounds what we do. We want our audience to step into our black bubble, into something else, something beyond. We want Ghost to be perceived almost in a cinematic way, just as somebody goes to the theatre to see *The Omen* or *The Exorcist*. It's all supposed to be ultra-diabolic. (Lawson, 2011)

U satanistického výraziva v metalu lze dokonce hovořit o tom, že vystupuje spíše jako symbolika metalu jako takového než satanismu, od něž se vlastně většina metalistů nakonec distancuje, i když si klidně vezme trička s různými pentagramy a podobně. Spojitost satanistických prvků s metalem v poněkud odlehčené podobě dokládá i následující obrázek pořízený v roce 2015 na festivalu *Made of Metal* v Hodoníně. Jeden z účastníků si zde vyrobil tričko s nápisem „Počívám metal len je hic!“, který vyzdobil kozlí hlavou s obráceným křížem na čele. To s určitou nadsázkou poukazuje na to, že s metalem je spojena černá barva a satanistické symboly, proto je vlastně potřeba vysvětlit bílé tričko a stvrdit ho znakem, který pro účastníka subkultury s metalem přímo souvisí.

Obr. 2. Účastník metalového festivalu *Made of Metal* s po domácku vyrobeným tričkom „Počvám metal len je hic!“.

Satanistické obrazy v metalu jsou tak často vlastně sekularizované (oddělené od explicitních náboženských významů a identit) a tím pádem spíše postmoderní, volně plovoucí brikoláže motivů a obrazů, jak ukazuje Robert Walser na heavy metalu (viz Walser, 1993: 151–160).

Zkoumání toho, jakou roli satanistické (respektive obecně náboženské/spirituální) vyjádření a symbolika v metalu hrají, je pak jednou z dílčích oblastí studia náboženství v populární kultuře. Otázkou pak je, jak vlastně tyto prvky drží v metalové kultuře pohromadě a co vyjadřují? Řečeno geertzovsky, jakým způsobem a pomocí jakých symbolů a jejich významů je sprádanó předivo metalové kultury (srov. pojetí kultury Geertz, 2000). To jsou pochopitelně otázky například vhodné pro další kvalitativní sociologický či antropologický výzkum, který by měl přispět k porozumění metalové subkultuře a tím obecně ke zkoumání náboženství v populární kultuře, která je silně provázána se zmiňovanou okulturou, z níž čerpá (a obráceně). Zde by bylo dobré se nezaměřovat jenom na samotné skupiny

a jejich vyjádření, ale i na „běžné“ metalisty, kteří reprezentují „žitý“ metal. S danou oblastí pak také souvisí otázky typu: Jaké náboženské/spirituální proudy a směry pronikají do metalu, a proč zrovna ty? Jak metal ovlivňuje konstruování individuálních spirituálních/náboženských identit? Jaké variace pak nabývají náboženské/spirituální prvky a identity v lokálních kontextech v globálním rozměru? Co vlastně dílčí metalové scény z lokálních kontextů různých náboženských/duchovních tradic inkorporují? V posledních letech totiž čím dál více skupiny v různých částech světa čerpají z mytologických, folklorních a kulturních tradic svých lokálních (geografických, národních, etnických či kulturních) kontextů²⁰, což mimo jiné vybízí i k různým případovým nebo i komparativním studiím, které mohou napomoci k rozklíčování transformace metalové subkultury v globálních podmínkách.

Metal jako náboženství: metal jako náboženské vyznání a metalový koncert jako (satanistický) rituál

Jak popisuje Moberg, tak studie vztahu mezi náboženstvím a populární kulturou spadající do oblasti „populární kultura jako náboženství“ obvykle argumentují, že různé populární hudební formy a jejich kultury, subkultury či scény samy vytvářejí „náboženství“ nebo nahrazují náboženství či religiozitu pro jejich oddané stoupence (Moberg, 2012: 115). V tomto přístupu je metalová kultura vnímána tak, že poskytuje svým stoupencům určitý dílčí světonázor a způsob, jak interpretovat svoje místo ve společnosti, kulturní identitu, kolektivní rituály a smysly pro komunitu a příslušnost, což jsou všechno typické rysy klasického funkcionalistického chápání náboženství (Moberg, 2012: 117).

Funkcionalisticky metal coby náboženství pojímá již Deena Weinstein, když se snaží ilustrovat atmosféru metalových koncertů (Moberg, 2012: 118) a jejich podobnost se slavnostmi, festivaly a ceremoniemi, které najdeme u náboženství po celém světě (Weinstein, 1991: 231–232). Podobně i Robert Walser hovoří o tom, že: „Jestliže náboženství slouží jako nástroj k vysvětlení povahy světa – poskytuje modely pro způsoby, jak žít, zásady víry a postavení ve společnosti a útěchu, když tyto přestanou fungovat – a nabízí způsob kontaktu s něčím vyšším, než je jedinec, potom heavy metal odpovídá náboženskému fenoménu.“ (Walser, 1993: 154; cit. podle Vaněk, 2010: 27)

V českém prostředí nahlíží na metal (konkrétně na extrémní metal) podobným způsobem Jan Vaněk a explicitně se vztahuje k vymezení náboženství, jak jej popisuje jeden z nejvýznačnějších klasických sociologů Émile Durkheim. Ten definuje náboženství následujícím způsobem: „Náboženství je jednotný systém víry a praktik vztahujících se k posvátným věcem, to jest k věcem odtažitým a zakázaným; systém víry a praktik, které sjednocují všechny své přívržence v jediném morálním společenství nazývaném církev.“ (Durkheim, 2002: 55). Podle Vaňka můžeme v rámci extrémního metalu pojem „církev“ vlastně nahradit

²⁰ To souvisí například s tím, jak transformují původně přejímaný západní démonologický diskurz na lokálních úrovních a čím ho doplňují, nebo postupně zcela nahrazují. Dobrým příkladem již z 80. a 90. let může být brazilská skupina Sepultura, která z počátku v některých textech a obraznosti reiterovala klasické západní démonologické koncepte o destruktivním působení Satana a zla na Zemi, nicméně následně se začala tematicky vztahovat k brazilským indiánským kmenům a jejich kultuře.

pojmem „scéna“. Jednotlivé metalové kapely pak plní funkci kultů, které k sobě vážou skupiny posluchačů (tedy souvěrců). Jak dále Vaněk píše, jestliže náboženství potřebuje rituál, aby mohlo reprodukovat svoje hodnoty a držet své příznivce v posvátné bázni, můžeme takový rituál najít i v koncertech metalových skupin. Metalová scéna má zároveň i své mýty, dogmata a ideály. Vztah posvátného a profánního, o kterém hovoří Durkheim, lze pak demonstrovat na vztahu kapely a fanouška, který na ni vzhlíží právě s určitou bázní. (Vaněk, 2010: 27)

Dichotomii „posvátné“ a „profánní“ pro uchopení metalu používají na poli studia metalu jako náboženství i další autoři, přičemž se někdy vztahují i k substanciálnímu (respektive fenomenologickému) pojetí náboženství (viz Moberg, 2012: 118–119). Metalové koncerty, jakožto určité rituály, tak vlastně v rámci tohoto pojetí zprostředkovávají kontakt s posvátnem (i když je otázkou, co to posvátno přesně znamená) v substanciálním smyslu. Celkově lze říci, že vytváření paralel mezi metalovými koncerty a náboženskými rituály je pro přístup „metal jako náboženství“ typickým tématem (viz Moberg, 2012: 119).

V tomto ohledu je zajímavým jevem posledních let zmiňovaný okultní obrat, který vede i k určitému „znáboženštění“ části metalové scény (viz Granholm, 2013; Vrzal, 2015). Granholm dokonce vymezuje tzv. *ritual black metal* jakožto směr metalu, který explicitně spojuje metalovou hudbu s vážně míněným nábožensko-filozofickým přístupem a okultně-magickou praxí, přičemž se nemusí jednat jen o čistě blackmetalové skupiny²¹ (Granholm, 2013: 17; viz také Vrzal, 2015: 22–25).

Tyto skupiny pak pojmují koncerty jako okultní rituály, při nichž dochází i ke spojení/komunikaci s různými temnými silami, entitami, bytostmi či božstvy (viz Granholm, 2013), které jsou tímto způsobem přivolávány na tento svět, například proto, aby ho narušovaly. Na jevišti používají různé oltáře (se zvířecími či lidskými lebkami, svícemi, knihami, vykuřovadly a dalšími rituálními předměty) a jejich vystupování na koncertech funguje jako náboženská ceremonie (viz Vrzal, 2015: 23). Některé z těchto skupin pak explicitně pracují se satanistickými vyjádřeními a přímo se k satanismu hlásí²², a to někdy i k jeho poměrně radikálnímu pojetí. Dobrým příkladem může být švédská blackmetalová skupina Watain:

The shows have become a central thing to the extent that the live show is where everything comes together. I don't mean just getting up on the stage and playing things live. It's where everything manifests and materializes, and Watain is not only about music. It has a spiritual foundation and a very aesthetic foundation that permeates everything we do. Once again, though, I think that the live show is perhaps where all those things truly become real.

(...)

Black metal is the enemy. It is the enemy of society, and it is the enemy of the world as we know it. Black metal advocates the adversary – the one that walks against the currents of the world. We glorify the downfall of order. We glorify lawlessness. We honor the corruption and upheaval of moral codes.

(...)

²¹ Mezi jeho představitele pak řadí například skupiny jako Ofermod, Watain, Dissection, Forgotten Horror či Saturnalia Temple.

²² Část subkultury se však vztahuje spíše k pojmu „Left-Hand Path“, který se používá k širšímu označení temnějších forem spirituality, jak ukazuje na příkladu *ritual black metalu* Granholm (2013).

We do that in the name of our gods, and those gods – they look upon this world, and they look upon society with contempt and with a will to destroy it in order to let their kingdom rise from it. (Dick, 2014)

Na fotografii pak můžeme vidět zpěváka skupiny Watain Erika Danielssona jak se na koncertě uklání před oltářem, který je umístěn pod bicími nástroji.

Obr. 3. Zpěvák skupiny Watain uklánějící se před oltářem na jednom z koncertů skupiny.

Další výzkumné otázky v rámci zaměření se na „metal jako náboženství“ mohou pak být spojené právě s tím, zda lze vnímat metalový koncert jako náboženský rituál a v čem se případně shoduje, nebo naopak liší od jiných náboženských rituálů. Zkoumání metalového koncertu jako rituálu se pak dotýká oblasti funkcionálních uchopení náboženství a také toho, co vlastně dnes náboženství nahrazuje, respektive transformuje. V tom ohledu totiž opravdu můžeme hovořit i o tom, že je to právě populární kultura, která zároveň náboženství/spiritualitu transformuje do nových podmínek pozdně moderních společností (viz Partridge 2004; 2005). Zkoumání metalu jako náboženství pak v konečném důsledku souvisí rovněž s otázkou sekularity a post-sekularity současných společností a nastoluje znovu otázky, co je zde vlastně náboženstvím (viz Magout, 2013). Zajímavým podnětem je také zkoumat spojení s různými bytostmi/entities/božstvy prostřednictvím koncertních vystoupení nebo i prostřednictvím poslechu určité metalové hudby, kdy je metalová hudba spojena s okultní praxí. Kdy a jak vlastně dochází k navázání takového kontaktu, jak takové navázání probíhá a vypadá z perspektivy těch, kteří se o to snaží, co je k tomu všechno potřeba a kdy

se to naopak nepovede? To jsou jen jedny z možných dalších otázek spojených s metalovou hudbou jakožto okultní praxí.

Na druhou stranu by se kromě řešení rituálů a magické praxe spojené s metalovou hudbou bylo dobré také soustředit na různá deklarativní prohlášení a identifikace s metalem jakožto náboženstvím ze strany samotných metalistů. Co to vlastně znamená, proč jedinci tato vyjádření používají a v jakém kontextu je používají? Někdy totiž může jít svým způsobem o provokaci s příchutí rebelie, což minimálně částečně stojí za iniciativou výzvy k přihlášení se k (heavy) metalu jako náboženství ve sčítání lidu ve Velké Británii, za kterou stojí Biff Byford²³ z legendární britské heavymetalové skupiny Saxon a podpořil ji také významný metalový časopis *Metal Hammer*. K heavy metalu jako náboženství se pak v daném sčítání přihlásilo 6242 lidí, což je více lidí, než kolik se přihlásilo například ke Scientologii nebo Baha'í (Voas, 2012).²⁴ Může však jít i o to deklarovat oddanost k metalu jako něčemu, co je v životě jednotlivce velmi důležité a metalová identita je intenzivně prožívána tak, že dává smysl životu. I to nám pak může mimo jiné něco říci o tom, co vlastně lidé vnímají jako náboženství a jak a proč ve společenské diskuzi označení „náboženství“ používají.

Obr. 4. Tričko propagující iniciativu za zvolení heavy metalu jako svého náboženství v britském censu 2011.

²³ Ten nicméně zároveň hovořil o tom, že: „Heavy metal is a tribal music and everyone is a member of the tribe.“ (Tuckey, 2010), což také souvisí s tím, že kmeny mají i svá náboženství. V tomto případě tedy i heavy metal.

²⁴ Pro zajímavost, k satanismu se v daném censu v Británii přihlásilo necelých 2000 lidí (Voas, 2012).

Veřejná diskuze o metalu a náboženství (satanismu)

Sledování a analýza veřejné diskuze v souvislosti s metalem je pak jedním z dalších důležitých přístupů ke studiu tématu „metal a náboženství“. Veřejné diskusi ohledně metalu věnovali pozornost již Weinstein (1991) a Walser (1993), přičemž se snažili mírnit i dobovou doznívající paniku spojenou s metalem, který byl obviňován například z toho, že vede ke zvýšené sebevražednosti mladých (viz např. Vrzal, 2015: 15). Věnovali se jí však i další badatelé na poli metalu jako Kahn-Harris (2007) či Hjelm, Kahn-Harris a LeVine (2011).

Metal již od svého vzniku díky image, textům i různým vyjádřením metalistů vzbuzoval kontroverze a vyvolával veřejné diskuze, a někdy i určitou paniku. To se projevilo např. v USA v 80. a 90. letech, kde došlo i k soudním procesům, do kterých byli vtaženi hudebníci z Judas Priest, Twisted Sister či Ozzy Osbourne.²⁵ Protimetalové tažení pak bylo do velké míry vedeno různými křesťanskými a rodičovskými organizacemi, které měly vliv i na čelní politické představitele USA. Jako příklad lze uvést organizaci Parents' Music Resource Center (PMRC), kde figurovala manželka senátora a následně vice prezidenta Ala Gora Tipper Goreová. Organizace PMRC také vytvářela žebříček nevhodných umělců a skupin, kde krom (tehdy) kontroverzních interpretů jako Madonna či Princ vystupovala na předních příčkách celá řada metalových skupin jako Judas Priest, Black Sabbath, W.A.S.P., přičemž u některých sehrávalo v „nevhodnosti“ roli i to, že používaly okultní diskurz. Jednalo se např. o zmiňované Venom a také Mercyful Fate, kde působil i zmiňovaný King Diamond (Christe, 2010: 119–135; viz také Vrzal, 2015: 15–16). Nakonec došlo i k prosazení nálepkování alb pomocí štítků, které měly varovat rodiče dětí před nevhodným obsahem (viz Vrzal, 2015: 15; Smolík, 2017: 198). Tato praxe se pak ujala a přistoupili na ni i distributoři hudebních nosičů.

Obr. 5. CD skupiny Cradle of Filth s nálepkou s „rodičovským varováním“.

²⁵ Jak bylo již popsáno výše, metal pracuje s transgresivním subkulturním kapitálem, přičemž se někdy cíleně dostává na samotné hranice toho, co je společensky přijatelné (viz Kahn-Harris, 2007). To se však netýká jen metalu, ale i některých dalších hudebních subkultur. Kontroverze je koneckonců i součástí pop-music, kde se rovněž skupiny a interpreti snaží upoutat pozornost například dnes již poměrně explicitní sexualitou a podobně.

Metal vzbuzoval kontroverze, kdy se jeho odpůrcům nelíbilo, že se v něm (ale i v jiných hudebních stylech jako hip hop či punk) objevují témata jako sex, násilí, drogy²⁶, avšak v případě metalu byla jako problematická vnímána i temná témata (smrt, války a podobně) a také okultismus, přičemž metal byl mnohokrát ve veřejných diskuzích spojován (v negativním smyslu) se satanismem. Spojitost metalu se satanismem byla pak ve veřejné diskuzi jedním z ústředních a také nejvíce exponovaných témat. V protimetalovém tažení v 80. a 90. letech v USA se například objevily argumenty, že metaloví hudebníci šifrují do svých textů tajná satanistická poselství propagující uctívání ďábla (Partridge, 2005: 246–247; Hjelm, Kahn-Harris & LeVine, 2011: 8; Vrzal, 2015: 15), což bylo kladeno i do souvislosti s některými vraždami či sebevraždami u mladých lidí (viz Vrzal, 2015: 15–16; Smolík, 2017: 197–198). Je třeba také dodat, že v té době probíhala v USA (ale i v jiných západních zemích) tzv. satanistická panika. Ta byla založena na představě rozsáhlé satanistické konspirace propojených satanistických buněk, kde zároveň v rámci svých rituálů měly satanisté provádět lidské oběti a dopouštět se kanibalismu a zneužívání dětí (viz např. Bromley, 1991).²⁷ Na metal pak bylo někdy nahlíženo i jako na prostředek evangelizace tohoto satanistického spiknutí (Partridge, 2005: 247).²⁸ Metalová panika a satanistická panika jsou tak víceméně dvě spojené nádoby.

Spojování metalu se satanismem však do veřejných debat vstupuje i dnes. V těchto veřejných debatách pak často vystupují i různí náboženští aktéři jakožto odpůrci metalu nebo některých metalových skupin. Na Západě jde především o zástupce křesťanských církví a jejich věřící, kteří se snaží vůči některým metalovým skupinám, zejména těm se satanistickým diskurzem, vymezovat. Prostřednictvím různých akcí, iniciativ a uplatňování svého vlivu na politickou reprezentaci, ať už na lokální či dokonce národní úrovni, se snaží dosáhnout zákazu koncertů/festivalů, kde vystupují z jejich pohledu problematické skupiny, nebo proti nim viditelně protestovat. Dochází i k mobilizaci různých náboženských sítí (organizací, zástupců církví a věřících) na lokální, národní či i mezinárodní úrovni. Zdá se, že tyto snahy se dokonce v současnosti objevují stále častěji²⁹. Jako příklad lze uvést známou polskou death/blackmetalovou skupinu Behemoth s výraznou

²⁶ Co se týče například drog, tak v tomto ohledu metal dnes předčí jiné subkultury jako hip-hop, techno či punk – z hlediska drog je v současnosti metal orientovaný primárně na alkohol (i když samozřejmě s řadou výjimek), což kontroverze příliš nezbuzuje.

²⁷ Satanistická panika nicméně navazuje na již daleko starší narativy o tajných čarodějnických skupinách uctívajících Satana (Vrzal & Vencálek, 2016: 38–39).

²⁸ To se projevilo například při mediální interpretaci násilí a zhárství druhé vlny black metalu v první polovině 90. let, který byl primárně popisován jako satanistický, což na druhou stranu podporovala i některá vyjádření blackmetalistů jako Euronymous (viz např. Vrzal, 2017: 187). Například Granholm se však kloní k interpretaci, že na pozadí druhé vlny blackmetalů byla spíše ideologie spojená s odkazy na pohanství (Granholm, 2011).

²⁹ Zde se nabízí hypotéza, že to může souviset i s návratem náboženství do veřejného prostoru, který lze v posledních desetiletích ve světovém měřítku sledovat (viz již Casanova, 1995 a jeho teze o deprivatizaci náboženství v moderním světě), kdy různé náboženské organizace či církve hrají opět důležitou roli v politice a někdy mají i přímo vliv na samotné státy. Je tomu tak například v některých arabských zemích či poslední dobou také v Rusku, kde dochází k užšímu sepjetí putinovského režimu a pravoslavné církve, což se mimo jiné ukázalo dobře na kauze punkové skupiny Pussy Riot a jejího vystoupení v moskevském pravoslavném chrámu.

satanistickou image i obsahem textů a charismatickým zpěvákem Nergalem³⁰, která se potýká se snahou o rušení koncertů nejenom v tradičně katolickém Polsku, ale poslední dobou třeba i v Rusku.

Pro podobné případy však není třeba chodit příliš daleko. V roce 2017 se například ze strany věřících a zástupců katolické církve ozvaly protesty proti festivalu *Rock pod Kameňom*, kde měla vystupovat zmiňovaná skupina Arch Enemy a také skupina Amorphis, které byly jejich odpůrci interpretovány jako satanistické. K posouzení akce byl dokonce přizván exorcista Imrich Degro, který prohlásil, že:

Pokud toužíme žít ve společenství s Bohem, nemůžeme současně poslouchat hudbu, která se Bohu rouhá, či ho hrubě uráží, ničí morální principy, které nám Bůh dal. Každá hudba se rodí v srdci a myslí skladatele a vždy v sobě nese nějaký odkaz. Proto mohou být nositeli zla a někdy až tak velmi skrytého a silně na nás působícího, že mohou působit „démonické zamoření“. (cit. podle *Exorcistu na ně*, 2017: 18)

Výrazné snahy, kdy se mobilizovaly stovky lidí a různé náboženské sítě ve snaze o zákazy nebo alespoň cenzuru některých skupin, aby nehrály protikřesťanské a satanistické písně, se objevily také v souvislosti s největším metalovým festivalem na Slovensku *Gothoom Fest* v roce 2014. Jako problematická byla například označovaná rakouská deathmetalová skupina Belphegor, která měla ze svého repertoáru vynechat některé písně.

Spíše výjimečně se podobné snahy objevují i v České republice, viz zrušení plánovaného vystoupení blackmetalových skupin Törr a Root ve Valašských Kloboukách v roce 2016, kdy také došlo k určité mobilizaci místní komunity věřících zástupců katolické církve a zřejmě i k jejich tlaku na zastupitelstvo města, což vedlo i k následnému zrušení koncertu. K podobným událostem zřejmě občas dochází v ČR i jinde, i když nejsou tak medializovány, jako byl zmiňovaný případ.³¹ Sám jsem byl například svědkem zrušení jednoho z pokračování lokálního metalového festivalu *Under the Crypt Fest* v kulturním domě v obci Netín na Vysočině v roce 2008, kde měly rovněž vystoupit některé blackmetalové skupiny jako Sezarbil či Asgard. O zrušení akce se dozvěděli účastníci na poslední chvíli, až když přijeli na místo a pořadatelé jim rozdávali následující letáky, kde ze zákazu vinili faráře, který údajně vyvinul tlak na místní zastupitelstvo, aby se akce v době velikonočních svátků nekonala.

³⁰ Nergal pak čelil i různým žalobám, například pro to, že roztrhal na koncertě Bibli, nebo kvůli některým vyjádřením vůči katolické církvi.

³¹ Zrušení koncertu Törr a Root ve Valašských Kloboukách se dostalo veřejné pozornosti na národní úrovni. Tento zákaz byl však interpretován spíše s údivem, že k něčemu takovému může v současnosti dojít s odkazy na cenzuru během komunistického režimu.

Inkvizice nebo totalita?

Omlouváme se všem příznivcům rockové hudby, kteří se těšili na hudební festival 21.3. 2008 v Netíně u Velkého Meziříčí.

Vystoupit měly kapely BAD VICTIM, ASGARG, SEZARBIL, CAYMAN, JETSTREAM. Díky tlakům křesťanů v čele s hlavou církve ve Velkém Meziříčí, farářem Peňázem (příznačné jméno pro muže ve své funkci) byla akce zrušena. To vše nám bylo oznámeno pouhé 2 dny předem. Stačil jeden jediný jeho email na příslušný úřad a cca dvouměsíční úsilí přišlo naprosto vniče. Pouze se pousmějí nad tím, jak je možné, že člověk se středověkým myšlením používá moderní komunikační prostředek. Kde je ta láska a hlavně tolerance o které jistě každou neděli plamenně káže? Proč byla akce zrušena? Je křesťanská veřejnost pohoršena? Síla víry a pravého křesťanství je přece v srdci, dobrotě a ne v moci znemožnit, zakázat a soudit. Lidé se chtějí pobavit, proč by měl být pátek před Velikonoce nějakou výjimkou. Pokud má někdo potřebu být v tento den doma, postit se, rozjímat a vzpomínat na 2000 let mrtvého tesaře, tak je to jeho svobodná vůle! Nikdo ale nemá žádné právo zakazovat ostatním lidem, jak naloží se svým volným časem!

Nebo se snad vrátila totalita? Kdy po venkovských zábavách chodili tajni vyvolení, vše sledovali, zapisovali a vyšší instance potom zakazovali. Běda jak se objevila kapela s anglickým názvem, která nezpívala budovatelské písně.

Zdá se Vám ta podobnost čistě náhodná?

My jsme mysleli, že už je ta demokracie a doba temna dávno skončila. Nebo ne?

My příznivci rocku, metalu a vůbec jakékoliv činnosti věříme, že v probíhajícím 21. století už nikdy žádný pastýř a jeho ovečky nebudou rozhodovat: „Něééééééé, festival něééééééé.“

Obr. 6. *Leták pořadatelů festivalu Under the Crypt Fest reagující na zrušení akce 21. 3. 2008.*

Jak můžeme z letáku (obr. 6) vidět, reakcí metalistů bylo odkazování na praktiky inkvizice a minulého „totalitního“ režimu, čímž se zároveň snažili říci, že podobné zákazy a cenzura nepatří do současné doby. Najdeme zde i apel na to, jak by se podle organizátorů měla církev chovat a jaké hodnoty zastávat. Důležité pak je, že podobné případy (zvláště ty více medializované) generují i společenskou diskuzi o postavení náboženství a jeho roli v současných společnostech.

S globálním šířením metalu pak vstoupil metal do veřejných diskuzí i jinde ve světě. Jednotlivé státy a jejich společnosti pak v těchto diskuzích zaujímají různá stanoviska, jak přistupovat k metalové subkultuře. Někdy je metalová subkultura nahlížena jako problematická a v některých zemích hrozí metalovým skupinám za jejich aktivity i perzekuce. Metal je totiž v některých kontextech nahlížen jako subversivní, destruktivní a potenciálně nebezpečný (viz Moberg, 2012: 114).

Extrémním případem je v tomto ohledu kupříkladu Saudská Arábie, kde existuje silné sepjetí státu a sunnitského islámu. Například členové saudskoarabské skupiny Al Namrood, kteří hrají sociálně kritický a protináboženský metal (s ateistickým ideologickým pozadím), konkrétně blackmetal s určitými anarchopunkovými prvky, skrývají svoji reálnou identitu, protože se obávají o svoji bezpečnost.

It's not a secret that atheism is punishable by death in Saudi Arabia. How do you manage to declare your views, through Al-Namrood's lyrics, under such conditions?

Humbaba: We NEVER show our real identities so it can't be brought up as a legitimate evidence against us to Court. We just keep living behind the shadow hoping we don't get prosecuted. (Anastezia, 2017)

S problematizováním metalové subkultury v některých zemích pak souvisí právě i spojování metalu se satanismem a uctíváním ďábla, jak ukazuje na příkladu metalové scény v Maroku či Egyptě Mark LeVine ve své knize *Heavy Metal Islam: Rock, Resistance, and the Struggle for the Soul of Islam* (2008), přičemž spojování některých skupin se satanismem či nošení metalových triček vedlo k zatýkání některých metalistů.

Jak bylo řečeno, metal, zejména pak ten extrémní, je založen na explicitní transgresivitě (viz Kahn-Harris, 2007)³² a pracuje s určitou šokovou hodnotou, s čímž přímo souvisí právě i používání satanistických prvků. Metal už od počátků Black Sabbath testoval určité hranice společenských norem a toho, co je přijatelné a co již ne, což nezůstalo bez společenské odezvy.

Veřejnou debatu o metalu pak lze nahlížet i jako indikátor nastavení náboženských, politických či sociálních hranic daných společností. Sledování této debaty v jednotlivých národních i mezinárodních kontextech nám může přinést informace k pochopení, jak se strukturují jednotlivé společnosti, a jak se utvářejí mezinárodní subkultury a s čím se pak také v dílčích lokálních kontextech vyrovnávají – jaké hodnoty utvářejí, vůči čemu se vymezují, co do sebe vstřebávají apod. Nabízí se příležitost využít toto pozorování ke studiu současné globalizace, protože díky globalizaci dochází ke stále intenzivnějším interkulturním transferům. Metal je totiž exportem původně západních zemí a produktem jejich poválečné modernizace, který nicméně zakotvil i jinde ve světě a také se zde transformoval na základě lokálních podmínek, i když je stále napojen na globální metalovou subkulturu, která je internacionální. Analýza veřejných debat různě ve světě o metalu nám pak v zásadě může přispět k pochopení globální transformace, kterou současný svět prochází, včetně transformace náboženství a jeho vlivu v politice, kultuře a dalších společenských oblastech. Náboženští aktéři (jednotlivci, církve, náboženské organizace a různé sítě) jsou totiž nedílnou součástí veřejných debat o metalu. Na příkladu společenských debat o metalu v různých lokálních kontextech tak můžeme velice dobře sledovat roli a podobu náboženství v současném světě.

³² S tím také souvisí to, že některé metalové skupiny vychází z různých radikálních ideologií a jsou například součástí ultrapravicového či ultralevicového prostoru.

Závěr

S posunem k subjektivizaci a individualizaci náboženství stále více lidí (alespoň v Evropě) hledá svoji náboženskost/spiritualitu mimo rámec tradičních náboženských institucí a toto hledání řeší i v doméně populární kultury (Moberg, 2012: 121). Tím se vlastně i populární kultura, včetně té metalové, podílí na transformaci náboženského/spirituálního života jedinců (viz Partridge, 2004; 2005). I hudební subkultury jsou pak prostorem pro utváření náboženských/spirituálních identit, které čerpají z dílčích zdrojů různých náboženských/spirituálních symbolů, idejí a praxí a zároveň je různě mixují (viz Partridge, 2004; 2005). Subkultura nevyhnutelně fungují i v interakci s okolní společností, čímž vlastně svoji podobu i to, vůči čemu se samy vymezují, v dané interakci také vytváří.

V textu jsem se snažil ukázat, že zkoumání vztahu metalu a náboženství je zajímavé nejen pro akademický proud *metal studies*, který zažívá v poslední době velký rozmach, ale i obecně pro religionistiku jakožto akademické studium náboženství, kde je studium metalu víceméně novou záležitostí.

V návaznosti na text Marcuse Moberga (2012) jsem se v textu snažil krátce popsat 3 základní orientace akademiků, kteří se zabývají vztahem metalu a náboženství, v rámci *metal studies*. Jde o 1) „náboženství v metalu“, 2) „metal jako náboženství“ a 3) „veřejná debata o metalu v souvislosti s náboženstvím“. I když poslední orientaci Moberg (2012) ve svém článku jako samostatnou explicitně nezmiňuje, byla zde přítomna již u prvních průkopníků akademického studia metalu (Weinstein, 1991; Walser, 1993).

Zaměřil jsem se pak konkrétněji na dílčí výsek oblasti „metal a náboženství“, a to na téma „metal a satanismus“, kde jsem se snažil na konkrétních případech demonstrovat tyto přístupy/zaměření. Diskutoval jsem pak také některé (výzkumné) otázky, které se v rámci jednotlivých oblastí studia metalu a náboženství otvírají.

Ty se i s ohledem na globální rozšíření metalu týkají zejména zkoumání toho, jak a jakými náboženskými/spirituálními zdroji je napájena metalová kultura a jak se zde pak tyto prvky transformují, dále jak uchopit pojetí metalu jakožto náboženství s ohledem na utváření kolektivní metalové identity a také v souvislosti s tématem metalových koncertů jako náboženských rituálů. V neposlední řadě je pak důležité zkoumat i veřejné debaty o metalu, kde často vystupují různí náboženští aktéři, jakožto indikátor role náboženství v jednotlivých lokálních kontextech i v globálním měřítku.

Seznam použité literatury:

Prameny:

Anastazia (7.5.2017). Interview with Al-Namrood – an anti-religious black metal band from Saudi Arabia. *Noizr*. Nalezeno [5.4.2019] na <https://noizr.com/news/interviews/interview-with-al-namrood-an-anti-religious-black-metal-band-from-saudi-arabia/1674/>.

BEHEMOTH LYRICS: album: “The Satanist” (2014). (n.d.). In *DarkLyrics.com*. Nalezeno [31.3.2019] na <http://www.darklyrics.com/lyrics/behemoth/thesatanist.html#4>.

- Dick, J. (11.6.2014). Interview: Erik Danielsson of Watain. *Invisible Oranges*. Nalezeno [31.3.2019] na <http://www.invisibleoranges.com/interview-erik-danielsson-of-watain-2/>. *English version of an interview with Infernus from Newsweek Poland*. (n.d.). Nalezeno [31.3.2019] na <http://web.archive.org/web/20071012170952/http://gorgoroth.org/extras/interviews/newsweek.html>.
- Everburning (7.10.2004). Gorgoroth. *Tartarean Desire Webzine*. Nalezeno [31.3.2019] na <https://web.archive.org/web/20160303214650/http://www.tartareand Desire.com/interviews/gorgoroth.html>.
- Exorcistu na ně*. (2017). *Fakker*, 9, 18.
- Havlena, D. (2017). Arch Enemy: S ďáblem se nepřátelíme, *Fakker*, 9, 16–20.
- He is Lyrics. (n.d.). In *Genius*. Nalezeno [22.8.2019] na <https://genius.com/Ghost-he-is-lyrics>.
- Kalinauskaite, J. (25.4.2014). Arkona interview with Masha “Scream” – April 2014. *Planetmosh*. Nalezeno [4.9.2015] na <http://planetmosh.com/arkona-interview-with-masha-scream-april-2014/>.
- Lahdenpera, E. (1993). Northern Black Metal Legends: Interview with Euronymous. *Kill Yourself*, 2. Nalezeno [31.3.2019] na <http://www.fmp666.com/moonlight/mayhem.html>.
- Lawson, D. (24.11.2011). Occult rock: Do you believe in black magic? *The Guardian: International Edition*. Nalezeno [15.8.2019] na <https://www.theguardian.com/music/2011/nov/24/occult-rock-black-widow-ghost>.
- Lawson, D. (22.5.2014). Behemoth’s Nergal: ‘Satan stands for everything that is dear to me’ – interview. *The Guardian: International Edition*. Nalezeno [31.3.2019] na <https://www.theguardian.com/music/2014/may/22/behemoth-nergal-satan-everything-dear-to-me-interview-leukaemia>.
- Škarda, P. (28.4.2008). BigBoss: Kdo je úspěšný, je satanista. *Brněnský deník.cz*. Nalezeno na [31.3.2019] na Zdroj: <https://brnensky.denik.cz/serialy/bigboss-kdo-je-uspesny-je-satanista20080428.html>.
- Tuckey, B. (1.8.2010). God gave rock’n’roll to you: Will heavy metal be a religion on the next census? *Independent*. Nalezeno [31.3.2019] na <https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/music/features/god-gave-rocknroll-to-you-will-heavy-metal-be-a-religion-on-the-next-census-2037670.html>.
- Twilightheart (18.3.2009). Gorgoroth. *Sheol Magazine*. Nalezeno [31.3.2019] na http://www.sheol-magazine.com/interviews/int_Gorgoroth2009_en.htm.
- Voas, D. (6.12.2012). Census 2011 – Any other religion? *British Religion in Numbers*. Nalezeno [31.3.2019] na <http://www.brin.ac.uk/census-2011-any-other-religion/>.

Sekundární literatura:

- Bromley, D. G. (1991). The Satanic Cult Scare. *Society*, 28(4), 55–66.
- Brown, A. R., Spracklen, K., Kahn-Harris, K., & Scott, N. (Eds.) (2016). *Global Metal Music and Culture: Current Directions in Metal Studies*. New York – London: Routledge.
- Daniel, O. (2016). *Násilím proti „novému biedermeieru“: Subkultury a většinová společnost pozdního státního socialismu a postsocialismu*. Příbram: Pistorius & Olšanská.
- Durkheim, É. (2002). *Elementární formy náboženského života: Systém totemismu v Austrálii*. Praha: Oikoymenh.
- Dyrendal, A. (2008). Devilish Consumption: Popular Culture in Satanic Socialization. *Numen*, 55(1), 68–98.
- Dyrendal, A. (2014). Satanism and Popular Music. In Ch. H. Partridge & E. S. Christianson (Eds.), *The Lure of the Dark Side: Satan and Western Demonology in Popular Culture* (pp. 25–38). London – New York: Routledge.
- Dyrendal, A., Lewis, J., & Petersen, J. A. (2016). *The Invention of Satanism*. New York: Oxford University Press.

- Geertz, C. (2000). Náboženství jako kulturní systém. In: C. Geertz, *Interpretace kultur: Vybrané eseje* (pp. 103–145). Praha: Sociologické nakladatelství.
- Granholm, K. (2011). “Sons of Northern Darkness”: Heathen Influences in Black Metal and Norfolk Music. *Numen*, 58(4), 514–544.
- Granholm, K. (2013). Ritual Black Metal: Popular Music as Occult Mediation and Practice. *Correspondences*, 1(1), 5–33.
- Hebdige, D. (2012). *Subkultura a styl*. Praha: Dauphin/Volvox Globator.
- Hjelm, T., Kahn-Harris, K., & LeVine, M. (2011). Heavy Metal as Controversy and Counterculture. *Popular Music History*, 6(1–2), 5–18.
- Christe, I. (2010). *Ďáblův hlas: Heavy metal: Kompletní historie pro znalce*. Praha: BB/art.
- Introvigne, M. (2016). *Satanism: A Social History*. Leiden – Boston: Brill.
- Introvigne, M. (2017). “I Worship Death, Evil, and All Darkness”: Black Metal and Satanism. *La Rosa di Paracelso*, 1(2), 11–27.
- Kahn-Harris, K. (2007). *Extreme Metal: Music and Culture on the Edge*. Oxford – New York: Berg.
- Kahn-Harris, K. (2010). How Diverse Should Metal Be?: The Case of Jewish Metal. In N. W. R. Scott & I. Von Helden (Eds.), *The Metal Void: First Gatherings* (pp. 110–119). Oxford: Inter-Disciplinary Press.
- Kolářová, M. (Ed.) (2011). *Revolta stylem: Hudební subkultury mládeže v České republice*. Praha: Sociologické nakladatelství – Sociologický ústav AV ČR, V. V. I.
- Kupka, P., Laryš, M., & Smolík, J. (2009). *Krajní pravice ve vybraných zemích střední a východní Evropy: Slovensko, Polsko, Ukrajina, Bělorusko, Rusko*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav.
- LeVine, M. (2008). *Heavy Metal Islam: Rock, Resistance, and the Struggle for the Soul of Islam*. New York: Three Rivers Press.
- Magout, M. (9.10.2013). Heavy Metal as Religion and Secularization as Ideology. *The Religious Studies Project*. Nalezeno [31.3.2019] na <http://www.religioustudiesproject.com/2013/10/09/heavy-metal-as-religion-and-secularization-as-ideology-by-mohammad-magout/>.
- Mareš, M. (2003). *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR*. Brno: Barrister & Principal.
- Mareš, M. (2005). *Terorismus v ČR*. Brno: Centrum strategických studií.
- Moberg, M. (2009). Popular Culture and the ‘Darker Side’ of Alternative Spirituality: The Case of Metal Music. *Scripta Instituti Donneriani Aboensis*, 21, 110–128.
- Moberg, M. (2012). Religion in Popular Music or Popular Music as Religion?: A Critical Review of Scholarly Writing on the Place of Religion in Metal Music and Culture. *Popular Music and Society*, 35(1), 113–130.
- Moberg, M. (2015). *Christian Metal: History, Ideology, Scene*. London – New Delhi – New York – Sydney: Bloomsbury.
- Moynihan, M. & Söderlind, D. (1998). *Lords of Chaos: The Bloody Rise of the Satanic Metal Underground*. Los Angeles: Feral House.
- Muggleton, D. (2000). *Inside Subculture: The Postmodern Meaning of Style*. Oxford: Berg Publisher Ltd.
- Mørk, G. (2009). “With my Art I am the Fist in the Face of god”: On Old-School Black Metal. In Petersen, A. J. (Ed.), *Contemporary Religious Satanism: A Critical Anthology* (pp. 171–198). Oxford: Ashgate.
- Partridge, Ch. H. (2004). *The Re-Enchantment of the West: Volume 1: Alternative Spiritualities, Sacralization, Popular Culture, and Occulture*. London – New York: T & T Clark International.
- Partridge, Ch. H. (2005). *The Re-Enchantment of the West: Volume 2: Alternative Spiritualities, Sacralization, Popular Culture, and Occulture*. London – New York: T & T Clark International.

- Partridge, Ch. H. & Christianson, E. S. (2014). Introduction: A Brief History of Western Demonology. In Ch. H. Partridge & E. S. Christianson (Eds.), *The Lure of the Dark Side: Satan and Western Demonology in Popular Culture* (pp. 1–21). London – New York: Routledge.
- Petersen, A. J. (2005). Modern Satanism: Dark Doctrines and Black Flames. In Lewis, R. J. & Petersen, A. J. (Eds.), *Controversial New Religions* (pp. 423–457). New York: Oxford UP.
- Senholt, J. C. (2012). Political Esotericism and the Convergence of Radical Islam, Satanism, and National Socialism in the Order of Nine Angles. In P. Farnell & J. A. Petersen (Eds.), *The Devil's Party: Satanism in Modernity* (pp. 250–274). Oxford: Oxford University Press.
- Smolík, J. (2010). *Subkultura mládeže: Uvedení do problematiky*. Praha: Grada.
- Smolík, J. (2017). *Subkultura mládeže: Sociologické, psychologické a pedagogické aspekty*. Brno: Mendelova univerzita v Brně.
- Suchánek, M. (2003). Satanismus jako hrozba pro vnitřní bezpečnost? *Rexter, 1*. Nalezeno [14.8.2011] na <http://www.rexter.cz/satanismus-jako-hrozba-pro-vnitri-ni-bezpecnost/2003/05/01/>.
- Vaněk, J. (2010). Extrémní metal jako náboženství. *Dingir, 13*(1), 26–28.
- Vaněk, M. (2010). *Byl to jenom rock'n'roll?: Hudební alternativa v komunistickém Československu 1956–1989*. Praha: Academia.
- Vrzal, M. (2009). „Satan, Ódin, Hitler“: Spojení satanismu, pohanství a ultrapravicové ideologie v black metalové subkultuře. *Sacra, 7*(1), 5–24.
- Vrzal, M. (2015). Okultní aspekty v metalové hudbě: Od hororového stylu k temné spiritualitě. *Sacra, 13*(2), 5–29.
- Vrzal, M. (2017). Pagan Terror: The Role of Pagan Ideology in Church Burnings and the 1990s Norwegian Black Metal Subculture. *The Pomegranate, 19*(2), 173–204.
- Vrzal, M. & Vencálek, M. (2016). *Nejsou rohy jako rohy: Vztah moderního pohanství a satanismu*. *Sacra, 14*(2), 37–53.
- Walser, R. (1993). *Running with the Devil: Power, Gender, and Madness in Heavy Metal Music*. Hanover: Wesleyan UP.
- Wallach, J., Berger, H. M., & Greene, P. D. (Eds.) (2011). *Metal Rules the Globe: Heavy Metal Music Around the World*. Durham – London: Duke University Press.
- Weinstein, D. (1991). *Heavy Metal: A Cultural Sociology*. New York: Lexington Books.
- Weinstein, D. (2014). Pagan metal. In D. Weston & A. Bennett (Eds.), *Pop pagans: Paganism and popular music* (pp. 58–75). New York: Routledge.

Seznam vyobrazení:

- Obr. 1. *Infernus z blackmetalové skupiny Gorgoroth*. Nalezeno [31.3.2019] na <http://www.gorgoroth.info/gallery/press.html>.
- Obr. 2. Účastník metalového festivalu *Made of Metal s po domácku vyrobeným tričkem „Počívám metal len je hic!“*. Foto: autor, 2015.
- Obr. 3. *Zpěvák skupiny Watain uklánějící se před oltářem na jednom z koncertů skupiny*. Nalezeno [31.3.2019] na https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/43/Watain_04_10_2010_2.jpg.
- Obr. 4. *Tričko propagující iniciativu za zvolení heavy metalu jako svého náboženství v britském censu 2011*. Nalezeno [31.3.2019] na <https://www.google.com/search?tbm=isch&sa=1&ei=W>
- Obr. 5. *CD skupiny Cradle of Filth s nálepkou s „rodičovským varováním“*. Foto: autor, 2019.
- Obr. 6. *Leták pořadatelů festivalu Under the Crypt Fest reagující na zrušení akce 21. 3. 2008*. Foto: autor, 2019.